

TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK AKSILOGIYANI AHAMIYATI

Usmanova Shoxsanam Shavkatovna

Andijon davlat universiteti Falsafa kafedrası stajyor tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7107574>

ARTICLE INFO

Received: 17th September 2022

Accepted: 19th September 2022

Online: 23rd September 2022

KEY WORDS

aksiologiya, axloq, tarbiya, pedagogika, maqsadni belgilash, ilmiy dunyoqarash, talaba.

ABSTRACT

Mazkur maqolada talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda pedagogik aksiologiyani ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ta'limdagi aksiologik yondashuvning tarixiy-nazariy tahlili pedagogik aksiologiya tarkibidagi eng yuqori komponent – "qadriyat" va "dunyoqarash" kategoriyalarining mazmunini aniqlashtirishni belgilaydi.

Falsafiy ma'noda "dunyoqarash - bu ob'ektiv olam va undagi shaxsning o'rni, odamlarning tevarak-atrofdagi voqelikka va o'ziga bo'lgan munosabati, shuningdek, e'tiqod, ideal, bilish va faoliyat tamoyillari to'g'risidagi umumlashtirilgan qarashlar tizimidir, ana shu qarashlarga asoslanadi". Dunyoqarashning zamirida dunyoni anglash, ya'ni dunyo, uning kelib chiqishi va rivojlanishi haqidagi ma'lum bilimlar yig'indisi yotadi. Har bir insonning o'ziga xos g'oya va qarashlari, tabiat va jamiyatda sodir bo'layotgan hodisalarga o'z munosabati bor. Lekin ularning sifat xususiyatlari kundalik tajriba va ilmiy tayyorgarlikka qarab farqlanadi. Shu munosabat bilan dunyoqarashning ikkita asosiy turi mavjud:

- oddiy yoki kundalik dunyoqarash (har bir inson sog'lom fikr va dunyo tajribasiga asoslangan turli darajalarda mavjud);
- ilmiy dunyoqarash (u mohiyati va sabab-natija munosabatlarini, ya'ni tabiiy va ijtimoiy hodisalarning rivojlanishini

tavsiflovchi qonuniyatlarni nazariy tushunishga asoslanadi.

Ushbu faoliyatning yo'nalishi talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda pedagogik aksiologiyani ahamiyati belgilanadi. Zamonaviy ta'limda bu tamoyillar quyidagicha ta'riflanadi: "falsafiy qarashlarning yagona gumanistik qadriyatlar tizimi doirasida ularning madaniy va etnik xususiyatlarining xilma-xilligini saqlagan holda tengligi; an'analar va ijodkorlikning tengligi, o'tmish ta'limotlarini o'rganish va ulardan foydalanish zaruriyati hamda bugungi va kelajakda ma'naviy kashfiyotlar imkoniyatlarini tan olish, an'anachilar va innovatorlar o'rtasidagi o'zaro boyitish; odamlarning ekzistensial tengligi, qadriyatlar asoslari haqidagi demagogik bahslar o'rniga sotsial-madaniy pragmatizm, messianizm va loqaydlik o'rniga dialog va asketizm" [2].

Talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda yo'naltirilgan pedagogik aksiologiyani ta'limning asosiy maqsadi

tushunchalarni o'zlashtirish emas, balki narsalarni ko'rish va tushunish uslubini shakllantirish, ichki dunyoni eng yuqori ma'naviy qadriyatlarga muvofiq tashkil etish, olamni ham, o'zini ham yuzaki emas, balki tushunishdir, lekin semantik darajada tahlil qilish tushuniladi. Shu tariqa, gumanistik yo'naltirilgan nazariya va ta'lim amaliyoti o'rtasidagi munosabatlar mexanizmi sifatida aksiologik yondashuvning ahamiyati ortib bormoqda, chunki u "faoliyat va hayotiy ma'nolar makonida ob'ektlar bo'shlig'ini qoldirishga" imkon beradi [3].

Ma'lumki, "Aksiologik yondashish" pedagogik aksiologiya tarkibidagi eng yuqori komponent – "qiymat" kategoriyasining mazmunini oydinlashtirishni nazarda tutadi. "Qadriyat" kategoriyasining fanlararo asoslari, bir tomondan, uni turli tomonlardan va (falsafiy, psixologik, pedagogik) ko'rib chiqishga imkon bersa, ikkinchi tomondan, unga ko'plab ta'riflar berishga imkon beradi.

Ta'kidlash joyizki, "Qadriyat" toifasi inson va jamiyatga tegishli. U shaxsdan tashqarida va shaxssiz mavjud bo'lolmaydi, chunki u ob'ektlar va hodisalar ahamiyatining alohida insoniy turini ifodalaydi. Qadriyat xususiyatlari hayotning, madaniyatning va umuman jamiyatning alohida hodisa va hodisalariga, shuningdek, turli xil ijodiy faoliyat turlarini amalga oshiruvchi sub'ektga tegishli bo'lib, ular jarayonida yangi qimmatli ob'ektlar va ne'matlar yaratiladi. Ob'ektning qiymati uni shaxs tomonidan baholash jarayonida aniqlanadi. Qadriyat ob'ektivdir, chunki u ijtimoiy-tarixiy amaliyot jarayonida rivojlanadi. Baholash sub'ektiv bo'lib, shaxsning qadriyatga munosabatini ifodalaydi, shuning uchun u to'g'ri (agar u

qiymatga mos kelsa), yoki noto'g'ri (agar qiymatga mos kelmasa), ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin. Amalda ishlab chiqilgan baholash natijasida hodisa qadriyat maqomiga ega bo'lib, unda inson mavjudligi tajribasi mujassam bo'ladi. Bu antropologik fanlar tizimida (falsafa, psixologiya, pedagogika va boshqalar) "qadriyat" toifasini fanlararo o'rganishga yordam beradi.

"Qadriyat" toifasining falsafiy talqini falsafaning paydo bo'lishi bilan birga paydo bo'ldi, u insonning dunyoga qadriyat munosabati bo'yicha ko'rsatmalarni aniqlashga intildi. Qadriyat va qadriyat munosabatlarini bildiruvchi so'zlar mavjud bo'lsa-da, ular faqat XIX asrda falsafiy kategoriyalarni bildiruvchi atamalarga aylandi. Dunyoqarash axloq, estetika, ilohiyot, siyosat, siyosiy iqtisod kabi alohida toifalarga ajrala boshlaydi va ular uchun falsafiy "qadriyat" kategoriyasi sintetik bo'ladi. Shu bilan birga, yoshlarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda yo'naltirilgan pedagogik aksiologiyaning bir ko'rinisidir.

Ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda yo'naltirilgan pedagogik aksiologiya paydo bo'ladi - falsafiy tadqiqotning mustaqil sohasi, uning vazifasi inson mavjudligining umumiy tuzilishidagi qiymatni ko'rsatishdir [5]. Falsafaning rivojlanish jarayoni nafaqat qiymat yo'nalishining har xil turlarining farqlanishiga, balki dunyoning qadriyat munosabatini ifodalovchi tushunchalarning shakllanishiga olib keldi. Qadimgi sivilizatsiyalar falsafasida "yaxshi" va "qiymat" sintetik, umumiy tushunchalariga taalluqli yaxshilik va go'zallik, foydalilik va haqiqat tushunchalari mavjud edi. O'rta asrlarda haqiqat, ezgulik va go'zallik uchligi allaqachon Xudoda mujassam edi. Keyingi

davrning xizmati - Uyg'onish - insonni eng oliy qadriyat sifatida bilish, hatto Xudo tomonidan ruxsat etilgan bo'lsa ham. Aynan shu davrda haqiqat, ezgulik va go'zallik muammosi inson muammosi bilan qiyoslangan bo'lib, u "insonparvarlik" tushunchasida o'z ifodasini topgan. Zamonaviy ma'noda insonparvarlik - bu tarixan belgilab qo'yilgan va insonning qadr-qimmatini, uning erkinlik, baxt-saodat, rivojlanish va qobiliyatlarini namoyon qilish huquqini tan olishga asoslangan qarashlar tizimi; adolat va insonparvarlik tamoyillari odamlar o'rtasidagi munosabatlarning belgilovchi normalari sifatida.

Ma'rifat falsafasi insonning oqilona tabiati va uning fikrlash qobiliyatini qayd etib, qadriyat dunyoqarashiga inson xatti-harakatlaridagi "yaxshi" va "yomon" ni belgilaydigan va fazilatlar va manfaatlarga ega bo'lish imkonini beradigan ratsionalistik talqinni berdi. I. Kant insoniy qadriyatlar haqidagi barcha g'oyalarning to'g'riligiga ishonmadi va shuning uchun u odamlarning sof sub'ektiv moyilliklari va ehtiyojlariga asoslangan qiymat mezonlarini rad etdi. Uning fikricha, qadriyat tabiiy narsalarning emas, balki inson mavjudligi maqsadlarining ob'ektivligini aks ettiradi. Shu nuqtai nazardan u axloqiy yoki axloqiy qadriyat sifatida namoyon bo'ladi, umuman me'yor sifatida qaraladi, insonning aqlli, erkin va axloqiy mavjudot sifatidagi mohiyatini ifodalaydi. Bunday qadriyat tushunchasi XIX-XX asrlar oxirida ma'naviy-axloqiy qadriyatlar toifalari ustuvor deb e'tirof etilgan maishiy ta'limning qiymat yo'nalishlarini izlashda namoyon bo'ldi.

XIX asrda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda yo'naltirilgan pedagogik qadriyat muammolari va inson

muammosini falsafiy tushunishning asosiy yo'nalishlarining sintezi mavjud edi. Bu davrdagi inson muammolari falsafa va ma'naviy madaniyatda u haqidagi g'oyalarning o'zgarishi munosabati bilan yangi tus oldi. Shunday qilib, "shaxs" toifasini ishlab chiqishda uning ko'p o'lchovlilikini va qiymatini aks ettirish tendentsiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ldi. Antropologik bilimlarning rivojlanishi XIX-XX asrlar oxirida taqsimlanishiga yordam berdi. insoniy fanlar (psixologiya, pedagogika, sotsiologiya va boshqalar), shuningdek aksiologiya instituti. Antropologiya fanlarida insonni bilishga har tomonlama kompleks yondashish tasdiqlangan. Bunday sharoitda XIX asrning ikkinchi yarmida shakllanishi va rivojlanishi mumkin bo'ldi, shuningdek pedagogik antropologiya fanlararo tadqiqot sohasi sifatida, o'rganish ob'ekti shaxs hisoblanadi. Pedagogik antropologiya tashqi, miqdoriy bilimlarga emas, balki umuminsoniy qadriyatlarni sifat jihatidan idrok etishga ustuvor ahamiyat berib, insonparvarlikka yo'naltirilgan ta'lim nazariyasi va amaliyotini ishlab chiqdi, bu esa insonning tabiati, uning mohiyati, tabiati haqidagi fundamental savollarni hal qilmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi. hayotning mazmuni va tarixiy mavjudlik istiqbollari. Pedagogik antropologiyaning asoschilari N. Rustamova [3] va K. Kolobkov [4] tabiiy, ijtimoiy-madaniy, moddiy-jismoniy va ma'naviy birlikda ifodalangan inson hodisasini yangicha tushunishni allaqachon shakllangan pedagogikaga olib kirishga harakat qilishdi. u haqidagi qarashlar. Ular inson (uning ongi, his-tuyg'ulari, irodasi, tasavvurlari, xarakteri va qadriyatlari) haqidagi ilmiy tasdiqlangan tizimli bilimlardan ta'lim

mazmuni, usullari va shakllari uchun asos yaratishni zarur deb hisobladilar. "Agar pedagogika talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda aksiolog shakllardan foydalansa, yoshlar har tomonlama etuk inson bo'lid rivojlanadi ..." [5].

Talaba bilimlarini tanlash va sintez qilishda, K. Kolobkovning fikricha, hayot, pedagogik faoliyat va amaliyot ehtiyojlaridan kelib chiqib, rahbarlik qilish kerak. U shu g'oyaga muvofiq pedagogika va turli gumanitar fanlar chegarasida joylashgan bilim sohasini yaratdi. "D.Ushinskiyning pedagogik antropologiyasida inson taraqqiyoti fiziologik jarayonlardan psixofiziologik jarayonlarga, ulardan aqliy, aslida psixologik va nihoyat, psixo-mafkuraviy (ma'naviy)ga o'tish zanjiri bo'lib, til, axloq, maqsadlarni -qiymatlar bildiradi". Shunday qilib, K. Kolobkov talaba rivojlanishining ko'p bosqichli tashkilotini ochib berdi, bu erda ma'naviy hayot insonning jismoniy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Pedagogik antropologiya ta'lim qadriyatlarini antropologik asoslash va inson tabiatining universalligini tan olish tufayli ularni har tomonlama ko'rib chiqish istagi uchun asos yaratdi. "Qadriyat" toifasining mohiyati, mazmuni ushbu toifaning ko'p o'lchovli tabiati (tabiiy, transsendental, madaniy-tarixiy va materialistik) bilan belgilanadigan qiymat nazariyalarida unga mos keladigan ta'riflar bilan ochib berilgan. Xulosa qilib aytganda, falsafa doirasida "qadriyat – bu hodisa va narsalarning, g'oyalar, jarayonlar va munosabatlarning inson faoliyati uchun ko'rsatma sifatidagi obyektiv ahamiyati, mazmuni ijtimoiy ehtiyoj va manfaatlar bilan belgilanadi". Uning doirasida talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda

yo'naltirilgan pedagogik aksiologiyaning ma'naviy tomonlarini o'rganish vazifasi ustuvor deb hisoblanmadi. Ta'limning asosiy maqsadi tushunchalarni o'zlashtirish emas, balki narsalarni ko'rish va tushunish uslubini shakllantirish, ichki ma'naviy dunyoni oliy ma'naviy qadriyatlarga mos ravishda tashkil etish edi. Bunday yuksalishning sharti yoshlarning dunyodagi o'z o'rnini bilishdir. Inson hayotining mazmunini ifodalash shakli dunyoqarashdir.

Hozirgi vaqtda "umumiy insoniyat" tushunchasi muhim qadriyat yo'nalishi deb e'lon qilingan. "Jadallashtirilgan madaniy o'zgarishlar" ning zamonaviy sharoitlari umuminsoniy qadriyatlar masalasining shaxsning sub'ektiv qaroriga bog'liqligini anglash, shuningdek, jamiyat tomonidan ko'p madaniyatli qadriyatlarning mavjudligini tan olishga yordam beradi, ular orasida "shaxs" tushunchasi ustuvor ahamiyatga ega. Umumjahon insoniy deb ataladigan aksiologik belgilar uning g'oyasini konkretlashtiradi yoki uning mavjudligi uchun shartdir. Zamonaviy faylasuflar talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik aksiologiyani quyidagi shakllarini o'z ichiga oladi: insonning yashash huquqi va uni amalga oshirishga xizmat qiladigan barcha narsalar bilan bog'liq qadriyatlar; ekzistensial: inson individualligi, o'zini namoyon qilish istagi, baxt, qadr-qimmat; an'anaviy triadada ifodalanishi mumkin bo'lgan madaniy qadriyatlar (haqiqat, yaxshilik, go'zallik); siyosiy qadriyatlar: ijtimoiy barqarorlik, adolat, xavfsizlik, erkinlik, tenglik; tabiatni butun sofliqi va xilma-xilligi bilan saqlash g'oyasi bilan bog'liq ekologik qadriyatlar [2].

Shunday qilib, zamonaviy jamiyatda talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik aksiologiyaning ahamiyatini, ayniqsa, uning qadriyat sifatida belgilanib, namoyon bo'lganda tushunadi. Borliq va qiymat o'rtasidagi tafovut tugaydi. Bu fikr faylasuflarning Brighton'da bo'lib o'tgan XXIII Butunjahon falsafiy kongressida (2018) so'zlagan nutqlarida ham alohida ta'kidlangan. Xitoy Ijtimoiy fanlar akademiyasi professori Ru Sinning ma'ruzasida "Yoshlar, birinchidan, barcha qiyinchilik va xavf-xatarlardan xabardor

bo'lishi kerak, ikkinchidan, shaxsning o'zini o'zgartirishi, o'zini yangilashi muhimligi, o'z mafkurasi, uning qadriyatlari va xulq-atvori zamonaviylikka mos keladigan va insoniyatning omon qolishi va birligiga yordam beradigan yangi axloq tizimini rivojlantirishga yordam beradi" deb ta'kidlangan [4]. Shu munosabat bilan talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda yo'naltirilgan pedagogik aksiologiyaning gumanistik yo'nalishini belgilovchi "qadriyat" toifasini antropologik talqin qilish zarurati yaqqol namoyon bo'ladi.

References:

1. Berdiev N.K. (2020) Universitet talabalarining ilmiy dunyoqarashini shakllantirish. Kostroma davlat universiteti axborotnomasi. Seriya: Pedagogika. Psixologiya. Sosiokinetika.
2. Ergashov V. M. (2011). Ta'limda aksiologik yondashuvning falsafiy asoslari. Shimoliy-Sharqiy Federal Universitetining xabarnomasi. M. K. Ammosov.
3. Рустамова Н. Философия и мировоззрение. Философские дискуссии XXI века. – М.: Мысль, 2020.
4. Колобков К. Философия жизнь молодежи. – М.: Ника-Центр, 2018.
5. Чижакова Г.И. Введение в педагогическую аксиологию. – М.: Академия, 2019.